

Västerås
Släktforskar-
klubb

SEDAN 1993 • PRIS 25 KR

Mordet i Fermansbo

Barnmorskejournaler,
skattelängder och
gårdsarkiv

Badelunda
hade tre
fattighus

AROSIANA.SE

Styrelse

Ordförande: Ove Hult
Stora gatan 71 A
724 60 Västerås
070-391 25 47
ordforande@arosiana.se

Vice ordförande: Gunilla Bergström
Ringduvegatan 95
724 70 Västerås
070-679 27 87
v.ordforande@arosiana.se

Sekreterare: Frida Persdotter Heldemar
Diskusgatan 92
722 40 Västerås
070-257 44 41
sekreterare@arosiana.se

Kassör: Lars Berglöf
Åmänningevägen 44
724 82 Västerås
070-865 43 87
kassor@arosiana.se

Ledamot: Eva Johansson
Knotavägen 2
723 52 Västerås
070-553 54 48
eva.j@arosiana.se

Ledamot: Ulla Göthe
Markörgatan 6 B
723 38 Västerås
070-323 20 70
ulla.g@arosiana.se

Ledamot: Anders Hasselrot
Engsö slott 2
725 98 Västerås
073-028 30 99
anders.h@arosiana.se

Ledamot: Pia Hägg Karlstein
Blomstergatan 9
722 25 Västerås
070-513 88 73
program@arosiana.se

Ledamot: Ingela Hagelin
Stora gatan 2 F
722 09 Västerås
073-024 10 57
redaktor@arosiana.se

Valberedning:

Kerstin Andersson
Uroxvägen 8
722 31 Västerås
021-246 58
e-k-k-a@telia.com

Gunnar Andersson
Regementsgatan 91D
723 45 Västerås
070-245 29 15
web@arosiana.se

Revisorer:

Hjördis Häll
Nygatan 12 lgh 1102
722 14 Västerås
070-478 87 84
hjordis.haell@gmail.com

Lennart Jonsson
Lerkärlsgatan 13
723 51 Västerås
070-541 65 24
lennart33@tele2.se

Västerås Släktforskar- klubb

Västerås Släktforskarclubb bildades 1963 och har till ändamål att förena dem som är intresserade av släktforskning och liknande forskning. Vi har 391 medlemmar, varav 56 är familjemedlemmar.

- Medlemsavgift 200 kr
- Familjemedlem 70 kr
- Juniormedlem (under 25 år) 70 kr

Bankgiro: 5481-4843
Org. nr: 878001-8324

Swish: 123 0881 987
ISSN 1402-300

E-post: arosiana-vsfc@arosiana.se

Klubben är ansluten till Sveriges Släktforskarförbund.
Nättidningen Rötter: www.rotter.se
Bergslagsrötter: <http://bergslagen.forening.genealogi.se>

AROSIANA

www.arosiana.se

Följ Arosiana
på Facebook!

Redaktör & layout:

Ingela Hagelin
073-024 10 57
redaktor@arosiana.se

Redaktion:

Karin Jyrell
073-680 55 08
karin.jyrell@gmail.com

Webbredaktör & redaktion:

Gunnar Andersson
070-245 29 15
web@arosiana.se

Redaktion:

Monika Wilander
070-648 51 56
wilander42@hotmail.com

Redaktion:

Simeon Andersson
021-246 58
simeon.a@telia.com

Manusstopp

för nästa nummer är 1 juli 2023. Alla medlemmar är välkomna att skicka in texter/artiklar för eventuell publicering.

Tidningens upplaga: 346 samt ca 55 exemplar digitalt.

Författarna ansvarar för riktigheten i sina artiklar. Redaktionen förbehåller sig rätten att redigera insända bidrag. Om du vill citera ur Arosiana så kom ihåg att ange källan. För publicering av hela artiklar kontakta redaktören.

Omslagsbild: Eva Johansson

Nya medlemmar

Margita Camming, Västerås
Carmelo Lundblad, Västerås
Ingmari Ahlstedt, Västerås
Lena Henning, Västerås
Magnus Henning, Västerås
Sven-Erik Karlsson, Västerås
Håkan Wilén, Västerås
Stefano Suvero, Västerås
Gunnar Larsen, Västerås
Monica Belinki, Västerås
Björn Belinki, Västerås
Anna Hult, Västerås
Tomas Blom, Västerås
Ulf Eriksson, Uppsala
Ingrid Eriksson, Uppsala
Ulla Henning, Västerås
Christina Bergström, Västerås
Gunilla Lehmann, Västerås
Britta Schemat, Västerås
Anne Aller, Västerås
Rolf Gustafsson, Västerås
Gunilla Lannsjö, Västerås
Mats Lannsjö, Västerås
Els Marie Jeppson, Västerås
Anders Jeppson, Västerås
Anita Rune, Västerås
Staffan Rune, Västerås
Benita Pellén, Västerås
Börje Grankvist, Västerås
Lennart Rosqvist, Angered
Susanne Lagerkvist, Västerås
Per Gunnstedt, Västerås
Tord Hermansson, Västerås
Lena Nyman, Västerås
Kerstin Åhlander Engström, Västerås
Eva Blom, Västerås

Information om GDPR

Västerås Släktforskarklubb hanterar personuppgifter i medlemsregistret. Personuppgifterna används endast för föreningsintern information och kommunikation, tillträde till medlemsportalen samt för hantering av medlemsavgifter.

Medlemsregistret innehåller följande uppgifter:

- Namn
- Postadress
- E-postadress
- Telefon

Vid inträde i klubben medger medlem att ovannämnda uppgifter hanteras i klubbens administrativa system. Vid avslutande av medlemskap behålls uppgifterna i medlemsregistret till dess att rapporteringsskyldigheten för ansökningar har gått ut vilket i normalfallet är sista januari varje år.

Medlemsregistret omfattas av EU:s dataskyddsförordning (GDPR) med kompletterande bestämmelser i svensk lag enligt SFS2018:218, nedan kallat Lagstiftningen. Västerås Släktforskarklubb, som är en juridisk person, har enligt Lagstiftningen ett ansvar som personuppgiftsansvarig. I personuppgiftsansvaret ingår att personuppgifter skall behandlas på ett säkert sätt för att förhindra obehörig åtkomst och otillåten behandling.

Innehåll

Ordföranden har ordet	4
Från sjukstuga till centralasarett	6
Mordet i Fermansbo	8
Hela familjen utplånades	10
Västerås stadsarkiv	12
Fairmansvik	15
Badelunda hade tre fattighus	17
Medlemsberättelse	20
Kronofjärdingsman i Hasslösa socken	20
Tjänstehjonsstadgan.....	22
Program	24

Ordföranden har ordet

TEXT: OVE HULT

Årsmötet gav mig förtroende som ordförande vilket jag tackar för. Jag vill även hälsa två nya styrelsemedlemmar, Ulla Göthe och Frida Persdotter Heldemar välkomna i styrelsen. Två styrelsemedlemmar, Gunnar Andersson och Monika Wilander, lämnade styrelsen vid årsmötet och jag får tacka dem för det jobb de gjort i styrelsen. Jag kommer att sakna deras erfarenhet och kunskap, även om vi vet att båda kommer att vara aktiva medlemmar framöver. Vi kan se fram emot ett riktigt bra jubileumsår för oss i klubben. Vi har nu lämnat pandemin bakom oss och fått igång verksamheten på bred front.

Här kommer en kort presentation av mig. Jag är en 66 årig pensionerad ingenjör som jobbat som chef, projektledare och systemingenjör inom teknisk utveckling. Jag bor tillsammans med min fru Anna och katten Astrid i en lägenhet på övre delen av Stora Gatan. Jag har släktforskat sedan början av 2000-talet då kyrkböckerna digitaliserades och det blev enklare att släktforska i socknar i andra delar av Sverige än där man bor. Det är på min pappas sida som det mesta av forskningen gjorts, då en kusin forskat på min mammas sida. Forskningen har skett i Småland i trakten kring Vetlanda. Det finns många med koppling till det militära i släkten så som soldater, ryttare, trosskuskar, trumpetare, rusthållare och några officerare. Mitt DNA-test domineras helt av mammas släkt som kommer från Skellefteå, där alla är släkt med varandra. Det är hitintills drygt 23 000 träffar hos MyHeritage!

Året började med en mycket bra Släktforskningens dag på Biblioteket där ca 40 personer besökte oss. Vi har haft flera intressanta föreläsningar med stort

intresse från medlemmarna.

Medlemstillströmningen har varit stor. Vi har fått 34 nya medlemmar sedan december! Tyvärr tappade vi även ett antal medlemmar vid årsskiftet.

Vi har startat vår kursverksamhet tillsammans med NBV. Hittills har en nybörjarkurs med sex deltagare genomförts. Vi kommer att fortsätta med dessa kurser och kommer också att komplettera med fortsättningskurser med olika inriktning framöver. Hör av er om vad ni är intresserade av för dessa fortsättningskurser.

Framför oss har vi ett år med flera intressanta föreläsningar och Släktforskarveckan. Både Jourhavande och DNA-café hålls varje månad. Vi kommer att komplettera detta med ett ”släktforskarcafé” där ni kan släktforska, hjälpa varandra och berätta släktanekdoter för varandra. Allt detta över en kopp kaffe eller te. Vi provar detta nya koncept under två eftermiddagar nu i vår.

Vi har börjat arbetet med att ta fram en ny hemsida. Den kommer att innehålla en öppen del för alla, med generell information om klubben och vad vi gör, samt en speciell del endast för oss medlemmar. I medlemsdelen kommer vi att samla information som är nyttig för oss som släktforskare, både västeråsspecifik och generell information. I början kommer vi att lägga fokus på att skapa sockensidor och fylla dessa, för de olika socknarna i västeråsbygden.

I en förening som vår finns det alltid två faktorer som begränsar vad vi kan göra. Det är den tid som läggs ner på aktiviteter, och det är ekonomi. Den ekonomi vi har idag gör att vi kan göra långsiktiga satsningar. Den tid som läggs ner kommer de närmaste åren att vara det som avgör vart föreningen

tar vägen. Vi är en förening som består av personer som har hög kompetens inom släktforskning och ofta finns lång yrkeserfarenhet bakom oss. Jag vill se en förening där vi är många som gör lite var och en. Detta ger oss en mycket bättre förening än att den som vill vara aktiv förväntas vara med överallt och att ett fåtal förväntas göra jobbet. Framför oss finns ett flertal aktiviteter som passar bra utifrån detta. Vi kommer att arrangera en dag under Släktforskarveckan, där behöver vi fler som är med och detaljplanerar. Vi behöver också ett antal personer som är med under själva dagen. Samma sak gäller för vår nya hemsida. Det är inte kunskaper i att bygga en hemsida som vi behöver, men däremot tar vi gärna emot hjälp med sammanställning av släktforskarinformation och liknande. Sådant som ska finnas med på hemsidan. Så ni är troligen många som besitter helt rätt kompetens för detta. Om endast ett fåtal personer ska göra det här jobbet kommer vi att kunna byta till den nya hemsidan om några år, men om vi gör jobbet tillsammans finns till och med möjligheten att göra bytet redan i år. Det skulle vara riktigt häftigt! Hör av er om ni är intresserade av att bli mer aktiva i föreningens olika delar.

Jag önskar er alla ett fint jubileumsår!

Ove Hult

Föregående ordföranden Pia Hägg Karlstein och nyttillträdde ordföranden Ove Hult.

Från sjukstuga till centrallasarett

1928 byggdes det nya stora lasarettet i Västerås. Det låg i den östra utkanten av stan och var stadens femte sjukhus.

TEXT OCH FOTO: EVA JOHANSSON

Det första sjukhuset var en liten stuga som låg inne i stadskärnan på 1700-talet. Nästa var ett något större hus i samma kvarter och som låg vid nuvarande Munkgatan. Det tredje kom till 1826, på Stora gatan 20, och det fjärde var en ståtlig byggnad i Stallhagen. Just nu byggs Västerås sjunde sjukhus, intill det sjätte från 1960-talet.

I det femte sjukhuset, som fortfarande används men för Region Västmanland, finns också Vårdmuseet som drivs av Medicinhistoriska Sällskapet Westmannia. I slutet av oktober 2022 ordnades ett studiebesök på museet för oss släktforskare. Där blev vi guidade av Lasse Eriksson, Ingamay Rolfman och Maud Tillgren.

Carl Bruzelius

På Vårdmuseet får du en bra bild av hur sjukvården sett ut och förändrats, under framför allt 1900-talet men även tidigare. En modell av ett sjukrum från den alla första sjukstugan har byggts upp på museet. Den ersattes 1786 av ett något större lasarett. Samma år tillträdde den 24-årige läkaren Carl Bruzelius som lasarettsläkare, en tjänst han hade kvar till 1828, i 42 år.

– 1805 genomförde han en operation mot grå starr i det här sjukhuset, berättar Lasse Eriksson. Patienten överlevde efter att hon legat på sjukhus i flera månader.

Men många dog på sjukhus förr i tiden, inte av ingreppen utan av sårfeber och infektioner innan man kände till bakterier och vikten av hygien.

Carl Bruzelius är den förste läkaren som förde riktiga journaler över patienterna. De finns nu bevarade i Regionarkivet. 1807 belönades han för sitt arbete med smittkoppsvaccinationer.

Carl kom från den skånska och småländska prästslakten Bruzelius. En sentida efterlevande till Carls farbror Nils hette Sommar Bruzelius och

var klinikchef vid kirurgkliniken på Västerås lasarett 1957–1975.

När operationen gjordes 1805 fanns inte dagens bedövningsmedel.

– 1846 började man använda eter för att söva patienter vid operationer. Då fick man droppa eter i en andningsmask kontinuerligt för att hålla patienten sövd så länge operationen pågick.

En modell av en operationssal från mitten av 1900-talet.

BB och ambulanser

På Vårdmuseet i den gamla sjukhuskällaren finns både barnrum, vårdsal, operationsrum och apotek inrett som i äldre tider. När sjukhuset byggts 1928 inrättades den första BB-avdelningen i Västerås. Tidigare hade de flesta barn fötts hemma och hjälpts till världen av den legendariska barnmorskan Pila-Britta. 1928 anställdes två barnmorskor på det då nya sjukhuset, för att ta hand om alla sjukhusförlossningar.

Har du som barn legat på sjukhus i Västerås före 1968 kan du se hur det så såg ut i barnsalen. Eller om du fötts här och fick ligga i kuvös. Tre äldre kuvöser finns utställda på museet.

Lasse Eriksson berättade för oss om hur barnsjukvården och förlossningsvården fungerade förr. Kuvösen här är från 1970-talet.

I korridoren finns en avdelning om ambulanssjukvård. Västerås första motordrivna ambulans var en T-Ford som införskaffades 1917, men fram till 1936 användes en hästdragen vagn för att köra patienter till epidemisjukhuset på Herrgårdet. Fram till 1962 hörde ambulanserna till brandkåren och räddningstjänsten, sedan var det taxi som hade ansvaret och från 1966 är det landstinget som står för transporter.

– 1987 var Västerås först i Sverige med att ha en sjuksköterska med i ambulanser vid utryckningar,

Säng för en mentalsjuk patient på 1800-talet, med ett hål i mitten. Skyften på kudden talar om att om patienten inte i förväg meddelat sitt behov av toalettbesök fick urinen i stället rinna ner genom hålet ner i pottan under sängen. Bajs torkades av med halmen.

I den västra delen av det gamla sjukhuset finns Vårdmuseet.

berättar Lasse Eriksson som själv arbetat som ambulanssjuksköterska.

Apotekshistoria

Sjukvården skulle inte klara sig utan mediciner och apotek har funnits sedan 1600-talet i Västerås, kanske tidigare. Tidigt på 1600-talet fanns ett apotek men det är oklart var. Men från 1684 till 1965 låg apoteket Bävern i samma hus vid Bondtorget. Det slogs sedan ihop med apoteket Hjorten vid Stora Gatan. Alla apoteksmöbler på Vårdmuseet kommer från apoteket Bävern.

Apoteken var länge privatägda men blev statligt ägda 1971 och 2009 avreglerades detta.

Maud Tillgren arbetade i många år på apoteket Hjorten och berättade för oss om hur hon som ung lärde sig göra piller av olika ingredienser:

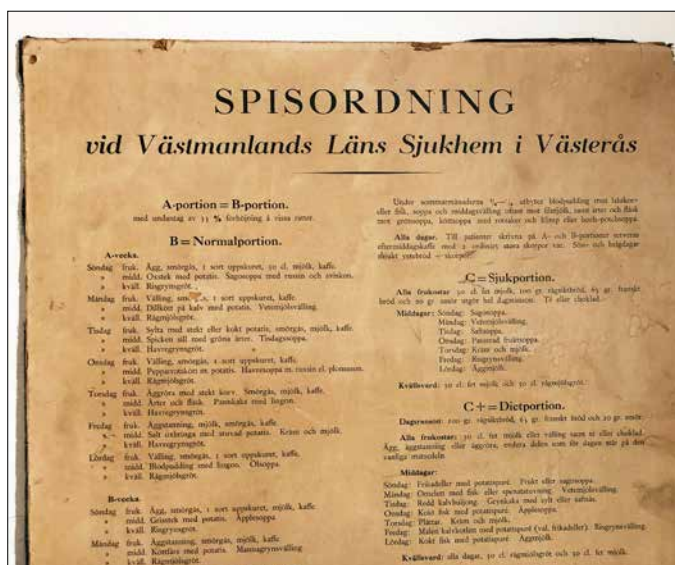
– Vi blandade de efter doktors recept. Vi gjorde också salvor, jag har gjort väldigt mycket kortisonsalvor.

Medicin som vi idag köper som färdiga tabletter såldes förr som pulver, sedan började man göra piller och därefter kom gelatinkapslarna. Ända till 1955 såldes hostmedicin som pastiller med opium, sedan blev det förbjudet.

Det är alltså mycket som skiljer dagens sjukvård från gårdagens. ■

Med det här verktyget gjorde man piller på apoteket.

Spisordningen på sjukhuset talar om vilken mat patienterna fick, beroende på vad de ordinerats.

Mordet i Fermansbo

År 1781 blev bonden Olof Persson i Fermansbo, Ramnäs ihjälslagen av sin granne, bonden Eric Ersson. Olof Persson var min mormor Emilias, mormors farfar, 56 år när han dog.

TEXT: MARGITA CAMMING

Olof gifte sig med Margareta Ersdotter 1770, han 46 år, hon 27 år. De bosatte sig hos Olofs föräldrar vid gården i Fermansbo, Ramnäs socken, där Olof blev bonde. Olof och Margareta fick söner Petter, Eric och Claes samt döttrarna Lisa och Sara.

Barnadödligheten vid den här tiden var hög. Sonen Eric dog ett och ett halvt år gammal i "okänd sjuka". Av anteckningar i kyrkboken framgår att han ett halvår tidigare hade kopporna och sedan dess varit "merendels kramvog". Omkring fem år senare, dog dottern Sara i kopporna, knappt ett år gammal.

Då Olof Persson mördades, antecknades i kyrkboken bl.a. "Onsdag morgon el. d. 16 i denna månad tilldrog sig den bedröweliga händelse att han efter en uppkommen oenighet med sin egen Granne, blef av honom ynkeligen så slagen att han strax derpå njöt döden satte lifwet till, hwilket ej annat kan än på det ömaste röra en hwar, i synnerhet alla rättskaffens lärare; ty ock dessa fridsens änglar måste ju gråta när sådant händer."

Ett halvt år efter mordet på Olof, föddes sonen Anders. Hustrun, änkan Margareta, stod ensam med fyra barn i åldrarna nyfödd till 12 år. Som om det inte vore nog med bedrövelser, dog sistfödde Anders i "bröstsjuka", drygt nio månader gammal. I

kyrkboken antecknades om Anders att han "mästadeln af sin korta lefnads tid har han tillbringat under hwarjehanda krämpor, som nu för syndenes skull åtfölja det menskliga lifwent. Nu till slut ansattes han i de sista 14 dagarna af en swår bröstsjuka, som förledne Torsdag af d. 5 sistl. ändade ett mödosamt lif, som för honom warat i 9 månader och 21 dagar".

Bakgrunden till mordet var ett storskifte som just skett. Byamännen hade bett Olof Persson att stängsla in sin mark i enlighet med skiftet. Olof vägrade eftersom han var missnöjd med skiftesresultatet. En dag då Olof var i Västerås hade grannen Eric Ersson fått hjälp av sin svärson att sätta upp stängslet på Olofs mark. Morgonen efter upptäckte Olof vad som skett. Han gick ner till det nyuppsatta stängslet och började riva ner det. Grannen Eric Ersson såg vad Olof gjorde, han gick dit, tog tag i Olofs axlar och vädjade till honom att sluta. Olof struntade i det och fortsatte. Bonden Eric såg vad som var på gång och kom ner till området, och han sa till Olof "gå hem din gamla tjuf". Då började Eric slå Olof på ryggen och benen med sin krycka och ordväxling uppstod. Svärsonen försökte avstyra bråket, men misslyckades och gick därifrån. När Olof inte

brydde sig om Eric's slag och protester vände sig Eric om för att gå, men vände tillbaka då Olof sa "orkar du ej mera slå" Han måttade ytterligare några slag mot Olof med kryckan. En granne hade genom sitt öppna fönster sett Eric komma förbi, sägandes "jag tror du fick nu din djäwul". Eftersom grannen inte såg till Olof hade han sprungit ner till området och funnit Olof liggande död. Vid obduktionen fastställdes att ett slag över tinningen och örat hade varit dödande.

I häradsrättens dom står att läsa att 1781, den 16 maj, hade bonden Eric Ersson "med hugg och slag öfwerfallit dess Granne Bonden Olof Persson som därpå genast skall döden gjutit". Efter vittnesförhör och överläggning, uttryckte häradsrättens att den såg det som rimligt att "Erik Ersson sig sielf till wälförtient straff och androm till warning mista lif sitt och halshuggas". Eric Ersson skulle "hållas uti säkert fängelse på Västerås Slott" i väntan på hovrättens dom. Det framkommer i häradsrättens redogörelse att Eric Ersson är 62 år, liten och stadig till växten och till viss del ofärdig. I vittnesförhör sägs Eric Ersson ha mycket hetsigt och argt sinnelag.

Missgärningsbalken 24 kap.

1 §. "Dräper man, eller qwinna, någon med wilja, och utan rätta lifsnöd; gifwe lif för lif, och gälle ther hwarken förlikning, eller målsägandens förbön".

9. §. Slår man annan med sten, stång, trä, stör, käpp, hand eller annat, så at han dör theraf; eller tager man annan i hals eller halsduk, at han strypes; gifwe lif för lif.

Fängelserna vid den här tiden var huvudsakligen förvaringsplatser,

i väntan på att straffet skulle verkställas, inte ett straff i sig. Straffen utgjordes av dödsstraff eller kroppsstraff av olika former. Det var först på 1840-talet som man började med så kallade cellfångelser, d.v.s. fångarna skulle hållas i mindre rum. Innan dess bestod fångelser av stora salar, fängelsehålor, där stora skaror fångar placerades tillsammans. Detta gjorde att sjukdomar lätt spreds bland fångarna. Fängelsehålorna var dessutom smutsiga, fuktiga, kalla och mörka. Vid Västerås slott fanns det i ett av tornen ett speciellt tortyrfängelse. Det fanns även en lucka i golvet, där brottslingar eller misstänkta sänktes ner till köld och mörker. Länsfängelset i Västerås öppnade först 1857.

Kung i Sverige vid tiden för mordet var Gustav III. Han ville avskaffa dödsstraffet och tog initiativ till en straffreform 1778. Men kungen stötte på stort motstånd i riksdagen. Trots motståndet, ledde reformen bl.a. till att alla dödsdomar skulle underställas Svea hovrätt och Kungl. Maj: t. På så sätt fick han möjlighet att utreda om det var möjligt att mildra straffet.

Hovrätten kom med sitt utslag den 26 november 1781. I utslaget konstaterades att Olof Persson, trots påtryckningar, fortsatt med att riva ner stängslet. Han hade också ”med utlåtelse hwilka inneburet förakt om Erik Erikssons person, anmanat honom att slå therunder Erik Eriksson, tå han som ransakningen utwisar warit sinnad tilfoga Olof Persson öfwer axlarna ett slag thermed af wådelig händelse honom öfwer örat och tinningen träffat, som troligen deraf härrört at Olof Persson hwilken för ofwanbenämnde fäldta utlåtelse från gärdesgården mot Erik Eriksson sig wändt, med

hufwudet, mött thet åt axlarna måttade slag och Olof Persson äfwen i så motto död sin sjelf wållat; För then skull finner den Kongl. Hofrätten det Erik Eriksson til dödsstraffet ej fällas kan, utan skall till underdånigt följte af Kongl. Majts i detta ankomne nådige Rescript af den 14 i thenna månad, Erik Eriksson i anledning af 28 Cap Missgärningsbalken för berörde sitt brott med full mansbot umgälla eller i brist theraf såsom gammal och ofärdig plikta med en månads fängelse wid watten och bröd samt thereafter uti Ramnäs Socken kyrka en söndag undergå uppenbar kyrkoplikt”.

Hovrättens utslag blev alltså att de tycker att Olof Persson delvis medverkat till bråket. Eric Ersson skulle i stället för hals-huggning, umgälla brottet med full mansbot¹ eller i brist därav en månads fängelse vid vatten och bröd, samt därefter en söndag i Ramnäs kyrka undergå uppenbar kyrkoplikt.

Missgärningsbalken 26 Kap

3. §. Pröfwar Konungen, eller thes Domhafwande, dråparens gierning wara sådan, at han målsäganden förlika må, och lif sitt behålla; böte tå hundrade daler til Konungen, och hundrade daler til Häradet eller Staden, och målsäganden niute thet til honom utfäst war. Dör dråparen förr än

han målsäganden förlikt; tå bötes af gods hans fulla mansbot.

Missgärningsbalken 28 Kap.

2. §. Skuffar, eller slår man annan, af wredes mode, eller föracht, med hand eller annat, så at han faller theraf kull, och stöter sig emot sten, wägg, eller ur, at han får ther död af; böte full mansbot.

Att sättas på vatten och bröd var ett fruktat straff. I 1734 års strafflag var den maximala tiden som män dömdes på vatten och bröd satt till 28 dagar (minimum fyra dagar) och för kvinnor var motsvarande straff vanligen 14 dagar. Detta var den maximala tid som en man respektive kvinna kunde uthärda straffet under de förhållanden som rådde i fångelserna vid denna tid. Det förutsatte att man var vid god hälsa då man påbörjade straffet. De som satt på vatten och bröd blev snart utmärglade. Den mycket dåliga hygien som rådde i fångelserna, gjorde att mag- och tarmsjukdomar härjade. Skulle de råka ut för magsjukdomar i fångelset blev det bara värre och värre. Salt- och mineralbrist gav svåra kramper och gjorde fången desorienterad. Det ledde ofta till en mycket plågsam sväldöd.

I kyrkboken 1782 finns anteckningen ”Sönd. Septuag.² undergick bonden Eric Ersson i Fermansbo uppenbar >>>

Förklaringar

1) En full mansbot var 200 daler 1781. Det motsvarar en köpkraft om ca 60 000 kr år 2017. (Källa: Lars O. Lagerqvists ”Vad kostade det?”)

2) Septuagesima är ett latinskt ord för ”den sjuttionde”. Man syftar i det här fallet på den sjuttionde dagen före påsk, nionde söndagen före påsk. (Källa: Wikipedia.) År 1781 inföll det på söndagen den 27 januari.

Pallen för kyrkoplikt i som användes i Ramnäs kyrka.

Foto: Bengt Antonsson

kyrkoplikt för begånget mord på des granne enligt Högsta K: a Hofrättens dom och utslag”. (Eric Ersson dog flera år senare, 1803, av rödsot (dysenteri) i Fermansbo, Ramnäs).

Uppenbar kyrkoplikt utdömdes för de som hade benådats från dödsstraff samt de som hade begått grövre brott som stöld, misshandel av föräldrar, hor och sexualbrott. Den innebar att man inför sockenborna i den församling, där man bodde, gick upp på pliktballen under den allmänna gudstjänsten, erkände sin skuld och betygade sin ånger, varefter brottslingen sedan formellt fick förlåtelse och återupptogs i församlingen.

Hur gick det då för Olof Perssons hustru, änkan Margareta Ersdotter och hennes och Olofs gemensamma barn? Margareta gifte om sig 1783 med bonden Lars Olsson. De flyttade till Hagen, Gammelby, Ramnäs, med Margaretas tre barn. Med Lars

Olsson fick Margareta två barn, inget av barnen överlevde ettårsdagen. Margareta dog 54 år gammal, av "hetsig feber", fortfarande boende vid Hagen. Hon födde totalt åtta barn, fem av dessa dog som spädbarn.

Tre nådde vuxen ålder: Dottern Lisa gifte sig, bosatte sig i Gammelby och fick sex barn. Där dog hon som fattighjon, 76 år gammal. Sonen Petter gifte sig och fick fyra barn. Han bosatte sig i Gammelby, där han dog 61 år gammal. Sonen Claes gifte sig med torpardottern vid Muggbo, fick åtta barn och blev så småningom torpare vid Muggbo i Gammelby, där han dog 82 år gammal. Ett av dessa barn är min mormor Emilias mormor, Catharina Clasdotter. ■

Hela familjen utplånades

Inom loppet av 20 år dog hustrun, den enda dottern och maken. Inga efterlevande fanns kvar men en gravsten på Tortuna kyrkogård påminner om familjen.

TEXT OCH FOTO: EVA JOHANSSON

Vid Tortuna kyrka finns också ett fornminne som består av tre så kallade ringstenar. Stenarna var förr utplacerade utmed vägen till kyrkan. På en skylt berättas att stenarna stod på olika avstånd och när begravningsföljet kom till stenen skulle klockringningen i kyrkan börja.

Att klockaren skulle ringa för den avlidne kostade pengar för dödsboet och var det ett rikt dödsbo köpte man klockringning ända från stenen längst bort. Var det ett fattigt dödsbo eller snåla arvtagare började klockringningen vid den sten som stod närmast kyrkan.

Tortuna kyrka, fotograferad i april 2020.

Redan vid den mest avlägsna stenen började klockorna kanske ringa för begravningsföljet den 7 juni 1864. Då begravdes den 17-åriga Carolina Emilia Carlsdotter från Skämsta i grannförsamlingen Kärrobo. Trots att hennes far var kyrkvård hemma i Kärrobo fick hon alltså vila på kyrkogården i Tortuna. Det gör hon fortfarande, under en praktfull gravsten. Även hennes kusiner ligger i samma grav.

Carolinas död

Det här verkar vara en av Tortunas äldsta bevarade gravstenar på kyrkogården. Varför begravdes hon där och inte i sin hemförsamling? Svaret finns i kyrkböckerna.

Carolina föddes 1846. Hennes far Carl Ericsson var en ung gårdsägare i Skämsta, förmodligen ganska välbärgad för han står som ägare till gården redan 1843, när han var 20 år gammal. 1845 gifte han sig med Josefina Andersdotter från Tortuna och den 24 september 1846 föddes dottern Carolina. I juli året därpå dog Josefina, 22 år gammal. Någon dödsorsak finns inte i dödboken.

Carl gifte aldrig om sig. Dottern Carolina var skriven hos honom men när hon dog 1864 befann hon sig hos morföräldrarna i Östra Åby i Tortuna församling och kanske befann hon sig där under en stor del av sin moderlösa uppväxt. Trots att hennes far hade både hushållerska och pigor anställda.

Influensa?

Carolina dog den 7 april 1864 av något som prästen kallar bröstinflammation, samma dödsorsak finns noterat på fler vid denna tid och kanske var det en senkommen influensa som härjade den våren. Tre år senare dog hennes far av "lungslag", 44 år gammal. Familjen var utplånad.

Båda Carolinas föräldrar verkar ha haft syskon och

Intill Tortuna kyrka finns de tre ringstenarna uppställda.

Carolina Emilia Carlsdotter fina gravvård på Tortuna kyrkogård.

syskonbarn och förmodligen finns det efterlevande till dessa idag. Är du en av dem kan du glädja dig åt att graven finns kvar och är välvårdad.

Både kyrkan och kyrkogården är fina, ett rofyllt utflyktsmål. Kyrkan är gammal, ingen Tegnér-lada utan de äldsta delarna är från 1200-talet. I ena kyrkväggen finns en runsten inmurad, som en hälsning från en ännu äldre tid. ■

I kyrkväggen har en del av en runsten murats in.

Barnmorskejournaler, skattelängder och gårdsarkiv

I Västerås stadsarkiv finns arkivskatterna. I några artiklar har vi berättat om arkivhandlingar i Västerås stadsarkiv. Vi avslutar nu denna serie artiklar med tips på några kanske mindre kända handlingar.

TEXT OCH FOTO: EVA JOHANSSON

Många släktforskare efterfrågar barnmorskejournaler, med hopp om att där hitta identiteten på okända fäder. Andra som har äldre tiders borgare i sin släkt kan vara intresserade av gamla skattelängder och andra handlingar som gäller stadens folk och byggnader.

Kanske kommer du från en gård vars arkiv finns på stadsarkivet. Eller arbetade din farmor på ett företag som lämnat in sina arkivhandlingar till stadsarkivet.

Barnmorskejournaler

På stadsarkivet finns barnmorskornas dagböcker från 1881 till 1948. Varje barnmorska hade sin egen dagbok där hon skrev in sina förlossningar. För att hitta förlossningsanteckningarna söker vi först i registret över de förlösta kvinnorna.

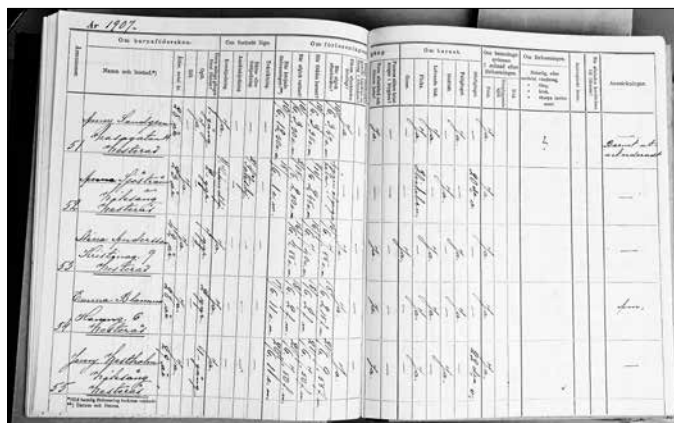
Hilda Pihlgren var en barnmorska som var med vid tusentals barns födslar i Västerås från 1899 till 1943. Hon kallades Pila-Britta och är känd i hemstaden.

Den 16 juni 1907 förlöste hon Nina Andersson som då födde en son. Det var barnafödelskans sjunde förlossning och hon var då 42 år gammal. I dagboken får vi också veta en hel del detaljer om själva förlossningen, till exempel att den tog närmare tre timmar och att det var ett fullgånget foster. Barnmorskan gjorde också en kontroll en månad efter förlossningen och kunde konstatera att modern var frisk.

I barnmorskedagböckerna finns inga anteckningar om fadern till barnet, så att leta efter okända fäder här är fruktlöst.

Några kilometer arkivhandlingar ryms i Västerås stadsarkivs depå.

I barnmorskan Hilda Pihlgrens dagbok från 1907 kan vi läsa om Nina Anderssons sjunde förlossning.

I Västerås stadsarkiv finns alla sorters handlingar, bland annat hälsovårdsnämndens arkiv från 1940-talet.

Västerås stadsarkiv har mängder av fotografier från stadsmiljön och många av dessa är sökbara i ett digitalt bildarkiv på kommunens hemsida.

Lokala skattelängder

Stadsarkivet har också kommunalskattelängder och tomtlängder. Kommunalskattelängderna sträcker sig från mitten av 1800-talet till mitten av 1900-talet. De är ordnade i nummerordning och kvartersvis för varje år. Dessa kan vara ett komplement till husförhörlängderna, där stadsborna är inskrivna mer huller om buller vid tiden för förra sekelskiftet.

Tomtlängderna är register över dem som ägde tomter i staden, men innehåller inga uppgifter om familjemedlemmarna. I tomtlängden kan också finnas hänvisning till brandförsäkring hos Städernas Allmänna Brandstodsbolag. Delar av brandstodsbolagets arkiv har digitaliserats av Arkiv Digital, övrigt finns på Stockholms stadsarkiv.

Mängder av ritningar över byggnader, främst bygglovsritningar, ingår också i stadsarkivets bestånd liksom kartor. Flera av de äldre stads- och kommunkartorna har fotograferats av och digitaliserats, de kan ses på stadsarkivets hemsida.

Där finns också det stora bildarkivet med tusentals bilder från Västerås kommuns område. Liksom i de

Uppbördsbok över kommunalskatter år 1900.

Ladugårdspigan Anna Grönlund för År 1830

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12			
Utem Ett fjög. öfvermåttat mjölk en dag, Lötter, lötter för halfan ett Svin i Ladugården för en halv Skilling	2	16	8	2	2	4	3	1	2	1	5	2	1	1	3
1831															
Jan. 17. af mig köpt	2			1	1										
Dec. 15. Döls			8						2	1	5				
11. Döls				4	1										
14. Döls														1	
16. Döls															
21. In på fjög.															
1832															
Jan. 1. af Fjög. kört				1											
11. Lötter till för															3
15. i Ladugården kört															
18. Döls															
22. Döls															
24. Döls															
27. Döls															
30. Döls															
31. Döls															
Summa	2	16	8	2	2	4	3	1	2	1	5	2	1	1	3

Anna Grönlund var ladugårdspiga på Målhammars bruk 1829–1830 och idag kan vi få veta exakt vad hon fick i lön.

flesta andra svenska städer revs många gamla hus på 1900-talet och före rivningen fotograferades både husen, gårdarna och miljön kring fastigheterna.

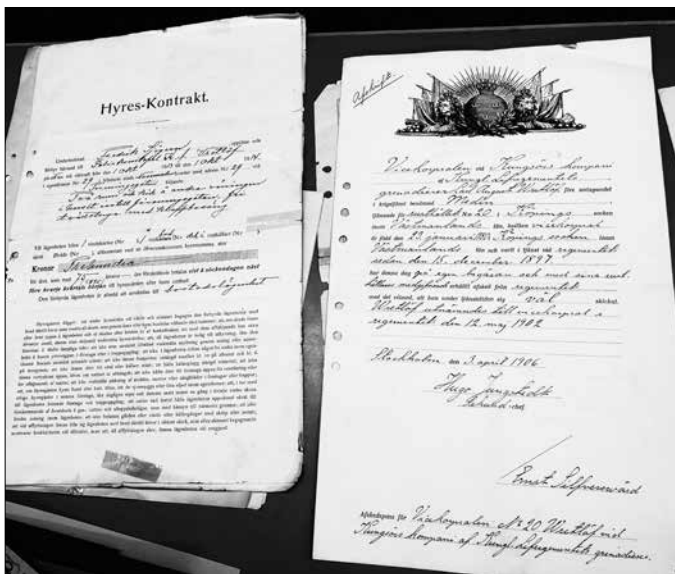
Enskilda arkiv

Västerås stadsarkiv, liksom de flesta andra kommunarkiv, har inte bara allmänna arkivhandlingar utan även enskilda arkiv. Det är arkivhandlingar från till exempel företag, föreningar, gårdar och privatpersoner. Sådana arkiv kan även finnas i länets föreningsarkiv och på landsarkiven.

Ett exempel på ett sådant enskilt arkiv är Målhammars gård i Björksta socken. Volym 9 består av statlister för jordbrukets personal 1830–1881. En av de många som arbetade där 1829–1830 var ladugårdspigan Anna Grönlund, som då var 46 år. Två år senare gifte hon sig med före torparen Nils Munter, men innan dess hade hon egen tilldelning av förnödenheter.

Varje dag fick Anna Grönlund ett stop oskummad mjölk. Hon hade del i ett potatisland och i ett svin. I statlängden kan vi se kolumn för kolumn vad hon fått och när. Måttenheterna är svårtydda men hon fick både salt, strömming och fisk den 17 november 1829, en mängd vete den 5 december, ärtor den 11 december, nya kängor den 14 december, färskt kött den 16 december och humle till jul. Kontant lön betalades ut i januari, april, maj och september. Avräkningsåret gick från november till oktober, eftersom man städslades för ett år i taget i oktober varje år.

Många fler skatter finns i Västerås stadsarkiv. ■

I de flesta kommunarkiv finns en del enskilda arkiv som kommer från privatpersoner, företag eller föreningar. I Västerås stadsarkiv hittar vi bland annat polisen Karl August Vretlöfs efterlämnade arkiv med hyreskontrakt, arbetsbetyg med mera.

Nr	Namn	Deltidsförbrukningen													
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12		
111	Anders Anna Lundström	1	1												
112	Carlson Joh. Anders	2	2												
113	Andersson Anders Sigfrid	1	1												
114	Andersson Anders Sigfrid														
115	Andersson Anders Sigfrid														
116	Andersson Anders Sigfrid														
117	Andersson Anders Sigfrid														
118	Andersson Anders Sigfrid														
119	Andersson Anders Sigfrid														
120	Andersson Anders Sigfrid														

Tomtlängden kan vara ett bra sätt att hjälpa dig att hitta var dina förfäder fanns.

Fairmansvik

Det började med att jag sökte efter förfäder som i slutet på 1880 talet flyttat från Östergötland till Fairmansvik i Stockholm. Jag började söka efter en plats som heter Fairmansvik. Var fanns Fairmansvik och vem döper en tomt till Fairmansvik?

TEXT: ARNE KIHLEBERG

Jag började med att leta på en modern karta och på Eniro, men namnet existerade ingenstans i hela Sverige. Till en början hittade jag inga spår på någon karta, tills jag tittade i Lantmäteriets historiska kartor. Det visade sig att tomten som hade namnet Fairmansvik styckades och en del av den fick namnet Marievik. Nyfikenheten tog över och jag började gräva i arkiven. I Stadsarkivet Stockholm depå Liljeholmen, där alla kartor och ritningar finns, hittade jag efter mycket letande en tomtkarta från tiden efter styckningen. På den kunde jag lokalisera de värdefulla tomtnumren som användes i mantalslängden. På 1850-talet bildades Statens Järnvägar. Granne med SJ vid verkstäderna hade det växt upp en kokstillverkning i privat regi på 1860-talet. Efter lite letande i KB:s digitaliserade dagstidningar hittade jag en hel del information om Liljeholmens omvandling till Industriområde. Det stod klart att detta var ett stycke svensk industrihistoria och även en berättelse om kapitalismens hårda villkor.

Materialbehovet växte efterhand och inom landet hade vi vid denna tid inte tillräckligt med industrier för att tillverka lok, vagnar, räls och mycket annat. För att förse järnvägsbygget med material kom bland andra engelsmannen och handelsagenten Henry Fairman till Liljeholmen i slutet av 1850 talet. Lokomotiv och smidesverkstäder behövde mängder med stenkol och koks. Som handelsagent sålde han importerade produkter, bland annat stenkol från en av de största exportörerna West Hartlepool i England. Under januari 1862 sökte och fick Henry Fairman tillstånd att bedriva verksamhet på svensk mark samt rätt att äga mark. Den 17 juli samma år köpte han en tomt på 14 500 m² vid Liljeholmen, som avstyckades från Årsta Säteri för 10 000 Riksdaler. Den fick namnet Fairmansvik. Han började planera bygget av en koksfabrik. Redan den 10 februari annonserade han i Aftonbladet att koksfabriken skulle öppna i juni.

Lite väl vågat då han vid denna tidpunkt ännu inte ägde tomten.

En av Henrys finansörer var Robert Fawcus. Herr Fawcus kom från en grupp företag som bland annat exporterade kol till Sverige. Robert Fawcus var dessutom Vicekonsul och hade ett stort kontaktnät i den svenska affärsvärlden. Till

Annonser i Aftonbladet 1862-02-10

Stora Lokomotiv och Gjuteri Cokes,
fabricerade på Liljeholmen, af de
bästa Engelska Kol.

Köpare af dessa Cokes erhålla tillfälle att examinera och godkänna deras kvalitet före köpets afslutande. — Då de kunna lastas direkt från ugnarne i präm förblifva de alltid stora och goda. — Kontrakter kunna uppgöras för såväl stora som små partier, hvilka levereras i grannskapet af hufvudstaden, för instundande årstid, då anmälan sker antingen vid Fabriken på ofvannämnde plats, som förväntas blifva öppnad omkring nästkommande Juni månad, då tillbörlig notis skall gifvas, eller under tiden hos

HENRY FAIRMAN,
N: 44 Skeppsbron.

Obs. Skeppslösning af Kol för ofvannämnde Fabrik sker med största skyndsämhet, då maskineri dertill brukas.

Tillkännagifves
att undertecknads adress från och med den
1 Januari 1862 är Jönköping, Skillingaryd
& Marieholm. S. A. Colleen.

Ånbud önskas å en Brygga af trä, att uppföras nära Liljeholmen, omkring 170 fot lång och 15 fot bred, att utsträckas från land till 14 fots vatten. Närmare upplysningar erhållas hos undertecknad. N: 44 Skeppsbron.

HENRY FAIRMAN.

2 à 3 Pålkranar
att begagnas under en månads tid, åstundas hyra. Närmare meddelar N: 44 Skeppsbron. HENRY FAIRMAN.

**Åstundas
en skicklig Murmästare**
att uppföra eldfasta fabriksbyggnader i grannskapet af Liljeholmen. Sökande torde uppgifva sina pris för pr 1000 tegel ut biljett till

HENRY FAIRMAN,
N: 44 Skeppsbron.

att börja med var det kanske en bra plan som Henry Fairman hade satsat på, men en kort tid efter byggstarten ville investerarna se avkastning på investerat kapital. Dessutom sjönk priset på koks dramatiskt under flera år. Av ett antal kungörelser i olika tidningar från 1864 och framåt, kan man se att ett antal rättstvister förekommer där fordringsägare kräver utdelning på sitt insatta kapital. En del av avtalet med Årsta Säteri krävde att Henry Fairman betalade avgäld med 30 kubikfot spannmål årligen, hälften korn och hälften råg. 1867 blev bristen på kapital och sjunkande kokspriser för mycket för Henry och konkursen var ett faktum. Fairmansvik såldes på offentlig auktion den 27:e juli 1867. Flera saker kan utläsas ur referatet av konkursboet. Koksugnarna fanns visserligen där men ett par byggnader saknade tak och flera andra funktioner hade inte blivit färdigbyggda.

Först i kön av hugade spekulanter stod naturligtvis engelsmannen Robert Fawcus. Han var inte bara vicekonsul utan först och främst aktieägare och delägare i West Hartlepool. Köpesumman blev 6500 Riksdaler. Även Robert Fawcus sökte hos Kungl. Majt om tillstånd att äga mark och bedriva verksamhet, vilket beviljades 1868. Uppenbarligen en man med större resurser, som genast anlätade murare och snickare för att sätta fabriken i stånd. Robert Fawcus lär ha sagt ”använd hur mycket folk ni vill bara det är färdigt inom fjorton dagar”.

Verksamheten rullade på och både Statens Järnvägar och ägaren var nöjda. Så småningom drog sig Robert tillbaka och hans son Arthur köpte verksamheten 1877. Nu för 60 000 kronor. Troligen var det någon i familjen Fawcus som döpte om Fairmansvik till Maryvik, senare försvenskat till Marievik. Namnet Mary förekommer i Fawcus släkt. Liljeholmen utgjorde under flera decennier en betydande del av den svenska industrialiseringen. Med tillgång till både hamn och järnväg blev området attraktivt för företag och när Liljeholmen införlivades med Stockholms stad år 1913 var det den folkrikaste stadsdelen i Stockholm. Liljeholmens Ljusfabrik startades här 1839 med Lars Johan Hjerta som en av förgrundsfigurena. Ett kort stycke västerut vid Vinterviken hade Alfred Nobel sin sprängämnesfabrik. Det har även tillverkats bilar här i Gustaf Ericssons Bilfabrik under en kort period. Tiderna förändrades så småningom och området blev attraktivt för bostadsbyggnation. Numera är det enda som minner om ånglok och kokstillverkning vid Liljeholmen några utsmyckningar (bland annat en semafor) vid liljeholmskajen – och så namnet Marievik förstås. ■

Del av Karta över Svartlösa Härad 1869. Fairmansvik söder om Liljeholmens station. Stockholms stadsarkiv.

Badelunda hade tre fattighus

I Badelunda socken finns rester efter ett gammalt och ett nyare fattighus. Dessutom finns det gamla ålderdomshemmet från 1930-talet kvar, men det är en privatbostad idag. De tre byggnaderna är spår efter den historiska åldringsvården i socknen.

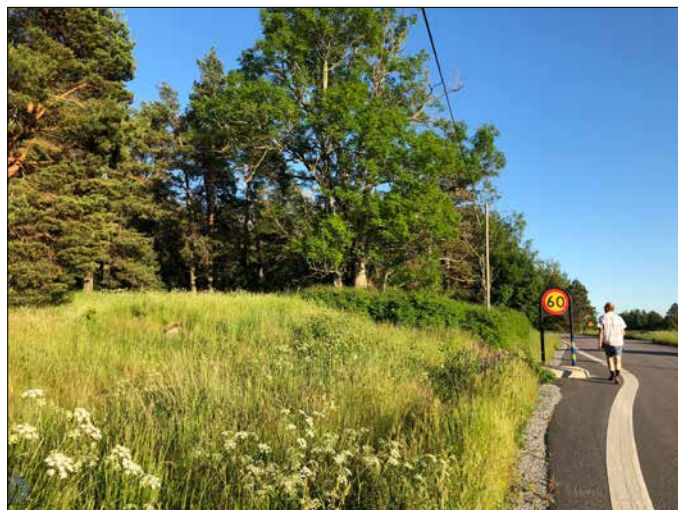
TEXT OCH NUTIDA FOTON: EVA JOHANSSON

Först hade vi rotehjon, sedan fattighjon på fattighusen och sedan kom ålderdomshemmen för ungefär hundra år sedan i Sverige.

Rotehjonen flyttades mellan olika gårdar i roten i en socken och vistades en period på varje gård för att bli försörjda. Det var den gamla äldreomsorgen, där de arbetsföra delade på försörjningen av dem som inte längre kunde arbeta och inte hade andra möjligheter till försörjning, till exempel vuxna barn som kunde ta hand om dem.

Under 1800-talet blev det vanligare att fattighus byggdes i socknarna, ett eller flera. På fattighusen bodde inte bara de gamla utan också de som var fattiga av andra skäl och inte kunde försörja sig, till exempel änkor med flera barn eller föräldralösa barn som inte blev omhändertagna som fosterbarn i någon familj.

En bit in på 1900-talet hade man ändrat synen på äldrevården. Då fick vi ålderdomshem i stället, med vårdpersonal och god skötsel. Allt ändrades ju inte över en natt men samhället tog en ny riktning i synen på äldreomsorg.

Det äldsta fattighuset i Badelunda låg här till vänster, alldeles intill vägen mellan kyrkan och Anundshög.

Vid kyrkan

Det äldsta fattighuset i Badelunda låg strax söder om kyrkan och finns inritat på häradsekonomiska kartan från tiden vid förra sekelskiftet. Redan tidigt på 1700-talet fanns en fattigstuga i Badelunda socken och troligen är det samma som fanns kvar i över hundra år, fram till början av 1900-talet. I den näst äldsta bevarade husförhörslängden, från 1759–1776, är fattigstugan inskriven på Prostgårdens ägor, så det bör vara samma plats.

Under perioden bodde där 17 personer, 13 av dem dog under perioden. 1718 hade den näst äldsta flyttat in, änkan Christina Andersdotter som kom från Irsta och var född 1685 och dog 1766. Efter tio år hade hon fått sällskap av den ogifta Sara Olofsdotter, född 1680 och inflyttad från Västerås. Sara dog 1763.

Av de 17 inskrivna i fattighuset var det bara en som var man. Han hette Mats Matsson, var född 1709 och änklings. 1768 hade han flyttat in och kom då från en backstuga på Tuna ägor. Efter fem år på fattighuset dog Mats.

Där det äldsta fattighuset låg finns en del tegelrester kvar på marken.

Vid Lunda gård

I början av 1900-talet ansågs nog huset för dåligt och en ny fattigstuga byggdes vid Lunda gård. Husgrunden finns kvar mellan Lunda gård och motionsspåret mot Bjurhovda. Det är inte en torpgrund av stenar utan lämningar av ett lite nyare hus med gjuten grund av betong. Enligt Bengt Wallén i Badelunda hembygdsförenings styrelse ska det äldsta fattighuset ha rivits 1919.

Fattighuset vid Lunda var inte i bruk så länge för 1930 hade man byggt ett nytt och större ålderdomshem, denna gång något söder om det första. Det nya var ett ålderdomshem även för grannsocknarna Tortuna och Björksta.

Lämningarna efter de två första fattighusen finns registrerade som fornlämningar i Fornsök (Riksantikvarieämbetets databas).

Fattighuset vid Lunda ägdes av Badelunda församling så det ingick uppenbarligen inte i Lunda gård. Det användes sedan som bostad efter att det nya ålderdomshemmet byggts. I församlingsboken för 1920–1931 finns en familj boende på ett ålderdomshem vid Lunda och i boken för 1931–1941 kallas det "Gamla ålderdomshemmet" vid Lunda, då bodde där ett par familjer.

Husgrunden från det andra fattighuset finns i skogen mellan Lunda gård och Bjurhovdaspåret.

Ålderdomshemmet från 1930 är idag privatbostad.

Fattighuset vid Lunda hade en ganska bred trappa. Kan det ha varit en veranda där?

1930

De äldre flyttade in på det nya ålderdomshemmet 1930, när det var nybyggt. Även föreståndarinnan Lilly Bjerken flyttade in 1930, tillsammans med biträdet Ingrid Karlsson. De bodde alltså på jobbet.

Lilly Bjerken är med på ett fotografi från det nya ålderdomshemmet. Fotot finns hos Västmanlands Museum. Hon kom från Malmö där hon var född år 1900 och stannade kvar på ålderdomshemmet till någon gång på 1940-talet. 1947 var hon anställd som sjuksköterska och föreståndarinna för internatskolan Solbacka Läroverks elevhem i Södermanland. 1959 gifte hon sig och flyttade till Bollnäs.

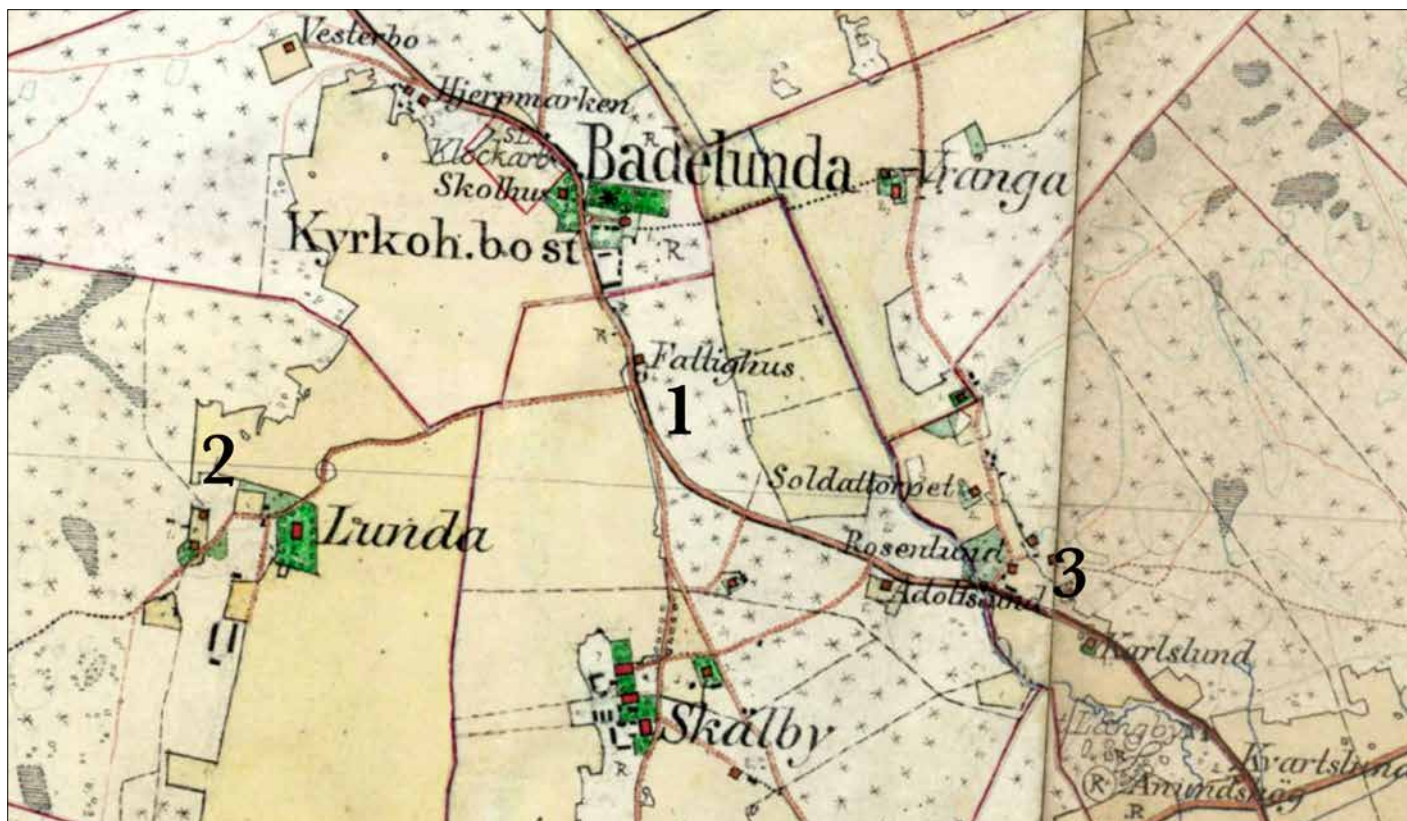
Ingrid Karlsson föddes i Björksta församling 1910 och lämnade sitt arbete på Badelunda ålderdomshem redan 1931. Under hela 30-talet var det föreståndaren och ett biträde som bodde och arbetade på

Foto från VLT på 1930-talet. Lilly Bjerken (i sjuksköterskamössa) var föreståndare på ålderdomshemmet och kom från Skåne. Kanske var det därför det serverades spettekaka den här dagen. Bildkälla: Västmanlands Museum.

ålderdomshemmet. Biträdena avlöste varandra, varje år kom en ny ung kvinna hit. En av dem, Svea Johansson, återkom efter att ha varit i Ramnäs ett år. Eftersom det är två biträden med på fotografiet från 1930-talet

kanske någon av de anställda kom från Badelunda och bodde kvar hemma, i stället för att bo på jobbet. ■

På den häradsökonomiska kartan finns det första fattighuset inritat (nummer 1). Fattighuset vid Lunda gård fanns vid nummer 2 och det senare ålderdomshemmet (nummer 3) står fortfarande kvar. Karta: Lantmäteriet.

Medlemsberättelse

En av grundarna till Västerås Släktforsarklubb
Gert Jacobsen är min mormors morfars
systerdotters son.

TEXT: GUNILLA BERGSTRÖM

Första omgången jag var ledamot i styrelsen, 1994-1997 blev jag uppringd av Gert efter att jag gjort en presentation av mig själv som styrelsemedlem. Vi hade gemensamma anor i Dingtuna som han pratade sig varm om.

En annan av grundarna, Olof Grannerud, är jag släkt på släkt med. Under en resa till Värmland med släktforsarklubben 1995 fick vi kontakt med varandra. Vi var på Alsters Herrgård och tittade och avslutade sedan med fika. Olof frågade om han fick sitta vid mitt bord och fika, och det fick han förstås. Vi började diskutera släktforskning och det resulterade i att han ville skriva in mig och min familj i släktboken. Jag fick sedan ett häfte av honom där han skrivit ner en släktrönika 1992.

Jag kan tillägga att jag också träffade hans dotter Ulla då och då på min arbetsplats, och hon sa alltid: ”pappa Olof hälsar så gott”. ■

Gerts mor Hedda Paulina f. Wretman 1892 i Dingtuna.

Kronofjärdingsman i Hasslösa socken

TEXT: GUNNAR ANDERSSON

Min farfars far Anders Johansson (1819-1896) var kronofjärdingsman i Hasslösa socken i Västergötland. I kvarlämnade papper finns ett flertal brev med order av olika slag från kronolänsmannen Johan Sjöberg i Skälvum. Johan Sjöberg hade sitt uppdrag i Kinnefjärdings härad.

De uppdrag som Anders Johansson fick utföra var ofta att ta upp betalningar (uppbörd) av skiftande slag. Det kunde vara tingshushyra, uppbörd till Vadstena krigsmanshus eller plikt från någon som uteblivit från urtima ting. Andra saker var bevakningsuppdrag vid beväringmönstring.

Fjärdingsman var i Sverige länge ett lokalt förtroendeuppdrag, men utvecklades i slutet av 1800-talet till en lägre statlig tjänst, oftast på deltid. Fjärdingsmannen biträdde kronolänsmannen med indrivning, polisverksamhet, vägtillsyn och annat.

Här följer några exempel på vad ordrar kunde innehålla:

1. ”Order, För ordningens bibehållande såväl före som under och efter beväringmönstringen åligger kronofjärdingsmannen att vara mig till mötes på Vinninga gästgivaregård onsdagen den 14:e innevarande maj kl. 5 e.m. och sedan övervara mönstringen samt där underhålla noggrann reda på de inom edert distrikt befintliga beväringssynglingarna. Skelfvum den 9 May 1845 Y Sjöberg”

2. ”Order, För utstående medel åligger det att lag och skyndsammelingen uttaga samt till mig snarast

inom 8 dagar redovisa. Skelfvum den 26 febr. 1845. Sjöberg”
 Förteckning på de personer som under loppet av år 1844 blivit antagna till åbor å kronohemman och därför böra erlägga avgifter till Vadstena krigsmanshus i enlighet med kungl.kungörelse den 23 januari 1811.

Kinnefjärdings härad, Hasslösa, Sven Eriksson och Johanna Carlsdotter i augumentshemmanet Bengt Olofsgården...”

3. ”Order, De på andra sidan förtecknade tingshyresmedel åligger er att genast uttaga och till mig inom denna månad fullt redovisa, Skelfvum den 22 mars 1845 Sjöberg”

”Uppbördslängd å Tingshushyran i Kinnefjärdings härad för år 1844.

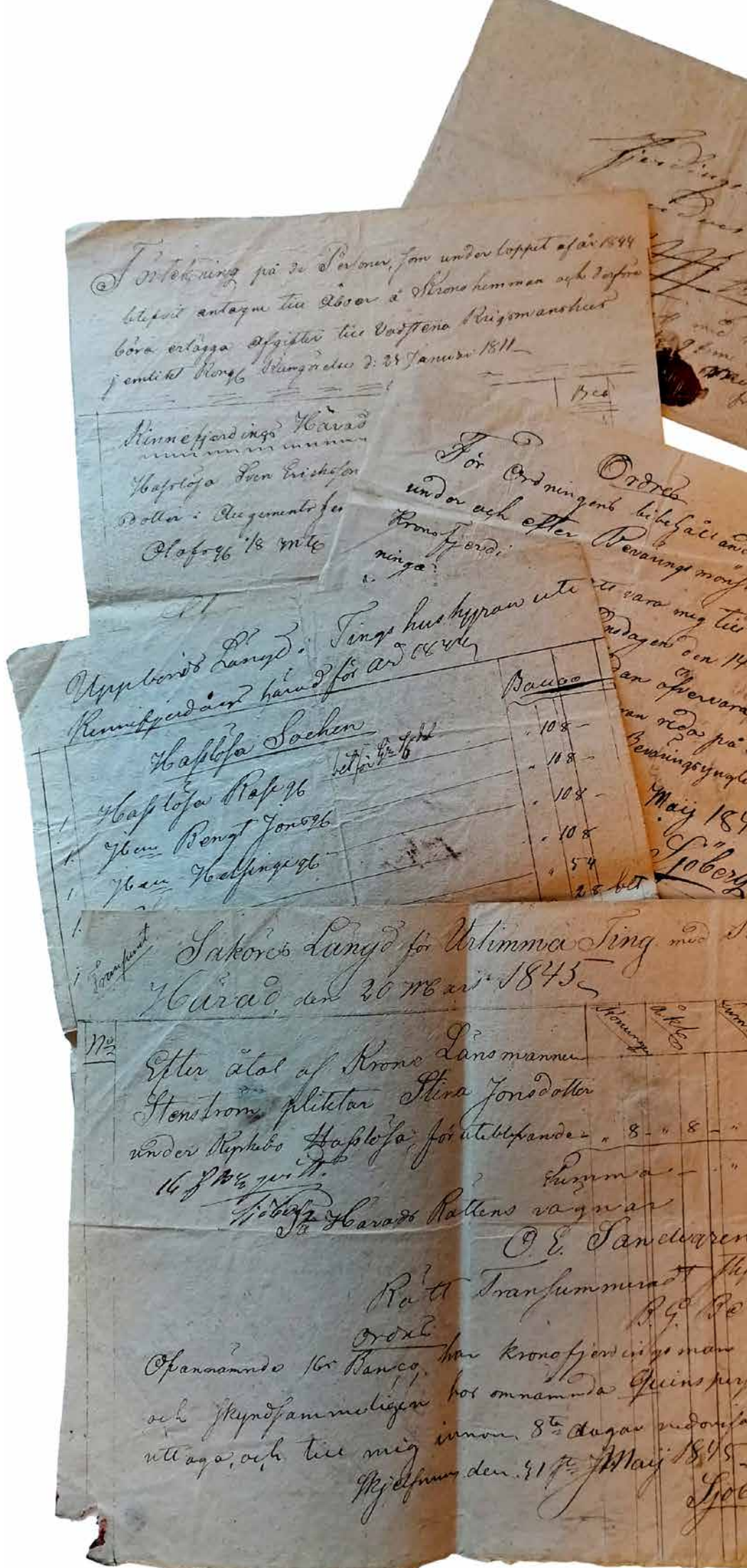
Hasslösa socken...” sedan uppräknat vad olika gårdar skulle betala.

4. ”Order, ofannämde 16r Banco har kronofjärdingsmannen att lag och skyndsammelige hos omnämnda quinspersonen genast uttaga och till mig inom 8 dagar redovisa. Skelfvum den 31 Maj 1845, Sjöberg”

”Saköreslängd för Urtima Ting med Kinne härad den 20 mars 1845.

Efter åtal av kronolänsman Stenström pliktat Stina Jonsdotter under Kyrkebo, Hasslösa för uteblivande 16....”

En kuriositet om kronofjärdingsmannen Anders Johansson är att han blev stämd till tinget av sin far Johannes Jonsson för att inte uppfylla sitt underhållskontrakt med fadern. Något som borde ha väckt en viss munterhet i socknen. ■

Tjänstehjonsstadgan reglerade arbetslivet

Tjänstehjonsstadgan var en lag som berörde de allra flesta människor. Inte bara de anställda och deras arbetsgivare, utan i stort sett alla.

TEXT: EVA JOHANSSON

Den här lagen reglerade förhållandet mellan arbetsgivare och arbetstagare, både i de största hushållen på slotten och i minsta torp. Den innebar också att den som inte fyllt 21 år inte fick ta tjänst hos någon annan om föräldrarna ansåg att sonen eller dottern behövdes hemma på gården.

Allra mest betydde lagen för de tusentals drängar och pigor som arbetade hos bönderna på landsbygden. Sista gången en ny tjänstehjonsstadga antogs var 1833 och den gällde ända till 1926.

Laga försvar

Tjänstehjonsstadgan förändrades något över tid, men det väsentliga bestod i 262 år, nämligen arbetsgivarens makt över den anställda och när och hur en anställning fick påbörjas och avslutas.

Den första stadgan utfärdades av kungen 1664. Alla skulle ha en anställning, det blev olagligt att vara arbetslös. Att ha arbete kallades "laga försvar". Begreppet började användas på 1500-talet då de som arbetade hos adeln undantogs från soldattjänst, sedan utvidgades det till att gälla allt arbete.

Den som inte hade arbete var försvarslös och ansågs som lösdrivare. En försvarslös var en person som inte hade egen försörjning genom arbete eller ägde en förmögenhet. 1698 inrättades arbetsinstitutioner, som kallades rasphus och spinnhus, en slags fängelser där män och kvinnor utan arbete togs in och tvingades arbeta. Fanns det inte praktiskt arbete att utföra på anstalten kunde den intagne sysselsättas med renhållningsarbete, åtminstone i städerna.

Många försvarslösa var intagna på arbetsanstalt år efter år och släpptes inte ut förrän de ordnat ett arbete åt sig. Arbetstvånget togs inte bort förrän 1885.

Husaga

1718 antogs legostadgan, som den först kallades, av ståndsriksdagen. Många hade kanske då hoppats på mildare regler men det blev tvärtom, i stället skärptes straffen för dem som inte inordnade sig. Husagan blev också inskriven i lagen.

Husbonden, i de flesta fall en bonde på en gård, hade rätt att aga sina anställda precis som han hade rätt att aga sin hustru och sina barn. Det ansågs till och med som en kristlig plikt i uppfostrande syfte. Han skulle vara som en far även för drängarna och pigorna, för alla som ingick i hans hushåll. Kanske tänker du på Robert, utvandrarbror Karl Oskars bror i Ljuder, som fick stryk av bonden som han var dräng hos.

1848 motionerade Lars Johan Hierta i riksdagen om att få bort agan av vuxna anställda men det bifölls inte. Det dröjde tio år till. 1858 begränsades husagan och det blev bara tillåtet att slå en anställd ung man tills han var 18 år gammal. Pigor fick inte agas sedan de fyllt 16 år. Ändå var det inte ovanligt att vuxna anställda fick stryk efter 1858, det finns det åtskilliga vittnesbörd om.

Bo på jobbet

Arbetsgivaren hade inte bara rättigheter utan också skyldigheter. Han skulle behandla sina anställda väl och själv föregå med gott exempel i livet. Han skulle föda de anställda och ge dem husrum. Anställda skulle bo hos arbetsgivaren, det ingick i legostadgan att man var tvungen att ha sina tillhörigheter hos husbonden som skulle upplåta tjänlig bostad. Men den anställda fick inte lämna arbetsplatsen utan arbetsgivarens tillstånd.

Blev pigan eller drängen sjuk skulle hen bli

ors fa- hafva	gen, säger V. A.	trä
ander- G. H.: bättre	Den svenska slafstadgan	3 de
d dy- å vin- eh en- omma	eller, såsom hon också kallas, tjänstehjonstadgan» ligger till grund för följande hutlösa utslag.	fång
panne-	För olofligt afvikande ur tjänsten dömdes vid Åkerbo häradsrätt i Västmanland statkarlen Gustaf Karls son vid Östra Norrby i Fellingsbro att böta halfva lönen eller 75 kr. till lika fördelning mellan godsägaren A. G. Läftman å Västra Eknö och Björskogs sockens fattigkassa samt att återbära städjepengar 5 kr. och af lönen uppburna 10 kr. samt ersätta kostnaderna för vräkning af sin familj med 10 kr. och rättgångskostnaderna 40 kr.	Sj- anhå kons Lars set i stån ville stån repa ret, spar skor son, gem höll flere emel delad tydli ren tillde
Göta- eller drag- le var- a den rligt». häller	Ett svenskt-norskt konsu-	

I tidningen Arbetet den 12 december 1890 kunde man läsa om statkarlen Gustaf Karlsson som olofligen I ämnat sin tjänst. Han dömdes till böter så stora som halva årslönen, att betala tillbaka sin städjeping och att stå för både rättgångskostnaderna och betala vad vräkningen av hans familj kostat. I tidningarna förekom en hel del artiklar om anställda som dömts för förseelser mot tjänstehjonsstadgan.

Bildkälla: Kungliga Biblioteket.

omhändertagen och få vård. Husbonden fick inte göra avdrag på lönen för sjukdagarna, bara för medicin och sjukvård.

Dessutom skulle den anställde tas om hand på ålderns höst. I §7 reglerades detta: "Husbonde må ej förskjuta det tjenstehjon, som oafbrutet hos honom troget och väl tjent ifrån sitt trettionde år och till dess det för ålderdom kommit i den belägenhet, att ingen med dess tjenst kan vara belåten, utan drage husbonde försorg, att sådant berömvärdt tjenstehjon till sin död har skälig utkomst och skötsel, mot den betjening, det kan uträtta."

Städslad för ett år

Lagen reglerade också när och hur en anställning fick påbörjas och avslutas.

Den anställde städslades för ett år i taget, med undantag för vissa halvårsanställningar. Anställningen gällde från den 24 oktober och ett år framåt. Den anställde på landsbygden hade rätt att vänta sju dagar med att inställa sig, i staden var det fem dagar som gällde. Det kallades frivecka eller slankvecka. Det var den enda ledigheten på året men någon lön fick man inte.

Uppsägning skulle ske i augusti för den som inte ville vara kvar i sin tjänst eller den husbonde som inte ville ha kvar sin anställde nästkommande år. Under några veckor i augusti-september hade man rätt att göra upp om ny anställning.

För att kunna ta en ny anställning krävdes en orlovssedel från den förra arbetsgivaren. Det var ett arbetsbetyg som visade att man slutat sin tjänst på rätt sätt och inte rymt sin väg. Att lämna sitt arbete i förtid var förbjudet, den som rymde kunde hämtas tillbaka med länsmans hjälp och dessutom stämmas till tinget.

Lönen

Lönen var under många år fastställd i lagen. Där angavs då belopp som drängars och pigors lön inte fick överstiga. Drängar hade länge dubbelt så hög lön som pigor. Så småningom togs denna lönereglering bort.

Vid anställningens början fick den anställde ett förskott på lönen, detta kallades städja. Resten av den kontanta lönen kunde betalas ut i slutet på anställningsåret eller vid några få tillfällen. En del av lönen betalades in natura, till exempel i skor och tyg till kläder.

Lämnade man sin tjänst i förtid kunde man förlora rätten till hela årslönen. ■

	Men ständigt vid hvarje flyttning hägrar dock hoppet om bättre dagar för de tjänstsökande.	a
t	Jordbruksarbetarens och äfven alla tjänares ställning skulle i någon mån blifva drägligare, om tjänare och husbönder ej längre befattade sig med tjänstehjonstadgan, utan läte denna gamla relik från tyranniets dagar hamna bland annat gammalt skräp, som är ovärdigt frie svenske män och kvinnor.	g
e	Medlet att upphäfva denna stadga är att ej gifva eller taga städsl. Ett bättre samförstånd skulle därefter med all säkerhet blifva en följd och orsaken till mycket missnöje vara undanröjdt.	l
r	* * *	i
a	Månens milda äga har nu en tid	a
y		s
l		c
		a
		e
		f
		c
		r
		c

I Eskilstuna-Kuriren den 29 oktober 1891 publicerades denna pamflett mot tjänstehjonstadgan som sågs som en relik från tyranneriets dagar.

Bildkälla: Kungliga Biblioteket.

Avsändare: Västerås Släktforskarclubb • c/o Ove Hult • Stora gatan 71 A • 724 60 Västerås

Program Västerås släktforskarclubb

Släktforskarcafé

Fredagen 12/5 och onsdagen 17/5 kl. 14-17 träffas vi medlemmar på Lovisagården, Slottsgatan 6. Vi släktforskar och pratar släktforskning över en fika. Ingen föranmälan.

Söndagen 11/6 kl. 13-15

Anmälan till program@arosiana.se
senast 5/6.

Studiebesök, Kumla kyrka, Sala

Samling vid parkeringen vid Apalby kl. 12:00 för samåkning.
Kostnad 80 kr, för guide samt kaffe/te och smörgås.

Måndag-lördag 10-15 juli

Västerås måndagen 10/7
Lovisagården, Slottsgatan 6.

Västmanlands släktforskarvecka

Planering pågår för att arrangera en släktforskarvecka där olika föreningar svarar för en dag i veckan. Gå in på www.arosiana.se/program för uppdaterad information.

10/7 Västerås 13/7 Lindsberg
11/7 Fagersta 14/7 Nora
12/7 Sala 15/7 Köping

Lördag-söndag 26-27/8

Mer information finns på
www.sfd2023.se

Släktforscardagarna, Östersund

Välkommen till riksstämman och släktforscardagar i Östersund 25-27 augusti 2023. Jämtlands lokalhistorieker och släktforskare är värd för arrangemanget.

Onsdagen 10/5 kl. 18-21

Lovisagården, Slottsgatan 6
Anmäl senast den 3/5 via e-post till
program@arosiana.se

Släktforskning utanför Norden

Thomas Fürth, som håller föreläsningen, är docent i historia vid Stockholms universitet. Han är ordförande i Genealogiska föreningen sedan 2015 och i Judiska släktforskningsföreningen i Sverige sedan 2007.

Onsdagen 6/9

Lovisagården, Slottsgatan 6
Anmäl senast den 31/8 via e-post till
program@arosiana.se

Brott och straff under 400 år

Kalle Bäck, professor i historia med särskild inriktning mot agrar- och landsbygdshistoria föreläser.
Kaffe/te och smörgås (60 kr) beställs vid anmälan.

Jourhavande släktforskare

Onsdagarna 31/5, 30/8 och 27/9 kl. 15-18.45 finns hjälp att få på Västerås huvudbibliotek. Det finns en kölista där du antecknar dig när du kommer (ingen förbokning). Vi avdelar ca 30 minuter till varje besökare. Har du grunduppgifter förberedda (födelsedatum, dödsdatum, ort och källor) så får du ut mera av tiden.

Torsdagarna 24/5, 23/8 och 20/9 kl. 16-18.45

Västerås huvudbibliotek.
Anmälan: kassor@arosiana.se eller
Lars Berglöf 070-865 43 87.

DNA-café

Träffa likasinnade för att utbyta erfarenheter av
DNA-släktforskning.